

14) Kruithof, 'Deugdzame natie', 26 en 35; Gerrit Wildenbeest, 'Van quanselbier naar oranjebitter', *Sociologisch Tijdschrift* 13 (1986) 49-82, aldaar 76.

15) Vgl. Helsloot, 'Paradox', 11.

16) *Tweede en laatste stuk der Physiologie van Rotterdam, door een Rotterdammer* (Den Haag 1844) 71-76.

17) D.M.E. Helderma, 'De volksvoorlezingen van het Nut 1818-1918', *Rotterdamsch Jaarboekje* 1919, 106-112. De vraagtekens staan in de originele tekst.

18) *Rotterdamsche Courant* 10 maart 1847.

19) J.P. Heije, *Volksvermaak als middel tot volksgeluk* (Amsterdam 1847); Helsloot, *Vermaak*, 27-28.

20) Hierover: Betty Dekker, 'De Vereeniging tot Veredeling van het Volksvermaak te Amsterdam, 1871-1910. Van volksverheffing tot Oranjevereniging', *De Negen tiende Eeuw* 20 (1996) 192-204.

21) Gemeentearchief Rotterdam (GAR), bibliotheek, J 266, Vijfde jaarverslag Rotterdamsch Spreekgezelschap (1870/1871) 8.

22) Rotterdam telde in het laatste kwart van de negentiende eeuw drie van dergelijke genootschappen. Vgl. J.E. van der Pot, 'Rotterdamse debatgezelschappen in de 19de eeuw', *Rotterdams Jaarboekje* 1949, 252-268.

23) GAR, bibliotheek, J 266, Zevende jaarverslag Rotterdamsch Spreekgezelschap (1872/1873) 11.

24) Ibidem, Negen de jaarverslag (1874/1875) 21-31. Van de twintig Floralia-oprichters waren er elf lid van het Spreekgezelschap, onder wie het voltallig bestuur. Ook veel later toegetreden Floralia-mannen kwamen voort uit de gelederen van het Spreekgezelschap. Vgl. Negen de jaarverslag Spreekgezelschap, ledenlijst; GAR, Archief Floralia, inv.nr. 6, Eerste jaarverslag (1876) 4.

25) John Helsloot, *Floralia in Nederland in het laatste kwart van de negentiende eeuw* (Amsterdam 1990) 1.

26) Helsloot, *Floralia*, 12-14.

27) Ibidem, 18.

28) GAR, Archief Floralia, inv.nr. 6, Eerste jaarverslag (1876) 9-10.

29) Helsloot, *Floralia*, 24.

30) GAR, Archief Floralia, inv.nr. 6, Eerste jaarverslag (1876) 12-14.

31) Ibidem, 14.

32) Ibidem, Tweede jaarverslag (1877) 6.

33) Ibidem, 8.

34) GAR, Archief Floralia, inv.nr. 1, Notulen 20 september 1877.

35) GAR, Archief Floralia, inv.nr. 6, Derde jaarverslag (1878) 7.

36) Ibidem, Vierde jaarverslag (1879) 6.

37) Van bijna zeshonderd in 1878 tot 231 in 1890. Vgl. GAR, Archief Floralia, inv.nr. 6, Derde jaarverslag (1878), Vijftiende jaarverslag (1890); Zie ook: Helsloot, *Floralia*, 31-32.

38) Vgl. GAR, Archief Floralia, inv.nr. 6, Zeventiende jaarverslag (1892)